

Vojvodova nemá čtenář k dispozici nic jiného než soubor sice precizních a zajímavých, ale zcela roztržitých případových studií, které již měl povětšinou možnost číst na stránkách dobře dostupných vědeckých periodik.

Disparátnost monografie ukazuje i její formální struktura. Došlo sice na sjednocení citačního úzu u jednotlivých studií, nicméně za každou z nich následuje samostatný bibliografický soupis a některé klíčové texty jsou tak v knize uvedeny hned devětkrát. Naproti tomu fotografická příloha za s. 192 postrádá jakoukoliv pasportizaci. Přes úpornou snahu vydavatele (který jinak po stránce technické, grafické a formální odvedl vynikající práci) a doplnění o užitečné rejstříky jmenný a věcný i cizojazyčná resumé (anglické a bulharské) máme před sebou sborník statí, nikoliv monografii. Nic na tom nemění ani osobně laděná předmluva Vladimíra Penčeva (s. 5–9), který může být jistě právem hrdý na „vojvodovománii“, kterou svou péčí o české studenty antropologie vlastně vyvolal. A nepomůže ani Jakoubkův úvod na s. 11–32, ve kterém se sice zcela korektně hlásí (stejně jako prostřednictvím odkazů i v celém textu) k tomu, že knížka z větší části sestává z již otištěných statí, avšak zároveň takový postup klopotně hájí.

Recenzovaná monografie tak, jak jsem se snažil upozornit, sice trpí řadou dílčích nedostatků, které však spíše než z autorovy nekompetence pramení právě až z jeho nekritické fascinace Vojvodovem, závažnější problém je ale třeba vidět jinde. Bez rozsáhlých komparativních výhledů do dějin jiných komunit nebo radikální změny teoretické a tematické perspektivy vede opakované psaní o Vojvodovu už jen k prezentaci dalších a dalších marginálií či – v horším případě – k říkání toho samého jinými slovy. M. Jakoubek je nepochybně mistr detailní analýzy, dokonale pracuje s jazykem, umí hledat neotřelá témata a volit jim adekvátní metodologické nástroje. Ve chvíli, kdy mu ale schází materiál

(v recenzované monografii takto brilantně a skutečně nově postupuje jen ve statí věnované náhrobním kamenům), se tak začíná opakovat, či se uchyluje k neproduktivní prezentaci pramenných edic.

V knize i v jiných Jakoubkových textech o Vojvodovu „samozřejmě“ postrádáme témata povýtce etnografická (subsistence, vytváření tzv. „built environment“, zacházení s přírodou a krajinou, konzervativně chápáné zvykosloví a folklor), avšak to prostě nelze autorovi vycházejícímu ze specifického oborového diskurzu vyčítat. Ale bohužel nelze než nakonec souhlasit s V. Penčevem (s. 12), vůči němuž se v uvedené rovině M. Jakoubek vymezuje (s. 20), že za dané heuristické situace a v důsledně antropologické perspektivě už prostě s opravdu zajímavými a hlavně novými příspěvky ve větší míře přijít nelze. Zároveň však asi ještě nenazrál čas, anebo to prostě není z objektivních či subjektivních příčin možné, na shrnutí výzkumu do monografie. Jakoubkovo Vojvodovo tudíž je – bohužel – souhrnem povětšinou výborných dílčích studií staršího data, jako kniha ovšem v žádném ohledu „nefunguje“ a jeho četbu lze doporučit jen těm, kteří o této obci v severozápadním Bulharsku v životě neslyšeli.

Jiří Woitsch

**Martin Bútora, Zora Bútorová, Miroslav Kollár, Grigorij Mesežnikov (eds.): *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska***

Bratislava, Inštitút pre verejnú otázku, Kalligram 2010, 584 s.

Hned v úvodu poznamenejme, že recenzované publikaci přísluší – alespoň dle znalosti a názoru recenzenta – významná přednost: v jistém slova smyslu je pionýrskou prací, která se v jednom sborníku pokusila o velmi komplexní (společensko-historický) pohled na významné období tranzice od systému socialistického k systému kapi-

talistickému. „Zaujímalo nás, kde sa po dvadsiatich rokoch nachádzame – nielen ekonomicky či politicky, ale predovšetkým mentálne, z hľadiska prevažujúcich presvedčení a kódov správania. Ako sme využili uplynulé obdobie na to, aby sme sa pripravili na zvládnutie ďalších dekád na primeranej civilizačnej kultúrnej úrovni?“ uvádza Martin Bútora (s. 7), jeden z editorů sborníku *Kde sme? Mentálne mapy Slovenska* ve své předmluvě. Z takového zadání vyplývají základní otázky, na které se recenzovaná publikace snaží odpovědět. Bútora tvrdí, že pro Slovensko 20. století jsou charakteristické diskontinuita, přerovy a zlomy – exody, exily, likvidace národních i místních elit, ale i období obnovy a obrody, které se samozřejmě různým způsobem odrážejí ve společenském a politickém vývoji. Editoři publikace se proto nesnaží zachytit vývoj společnosti v počátečních dvaceti letech existence prvního samostatného slovenského státu prizmatem jedné optiky, ale úmyslně volí tematickou a žánrovou pestrost. Odtud tedy podtitulek *Mentálne mapy Slovenska*. Na Slovensko po dvaceti letech se dá (podle známé metafory) nahlížet ze dvou pohledů. Jako na „pohár napoly plný“ – čemuž odpovídá obraz Slovenska jako úspěšné země, která sice utrpěla nějaké porážky, ale prokázala schopnost sebeurčení a dalšího vývoje, vstoupila do EU, NATO, OECD, je členem schengenské zóny a eurozóny. Druhý pohled vnímá stav společnost jako „pohár napoly prázdný“ – v němž spatřujeme neefektivní státní byrokracii, rozbujelou korupci, problematické soudnictví, oslabená veřejná média, nízkou kvalitu veřejné debaty, opuštění veřejného prostoru občany a nefungující občanskou společnost. Ve spojení s rozšířením pocitu nespravedlnosti a nerovnosti příležitostí či poklesem důvěry ve společenské instituce vzniká neveselý obraz „reálného kapitalismu“ obdobně nepřitažlivý, jako byl „reálný socialismus“ (s. 9). I když by se na první pohled mohlo odpovědět, že „pravda“ leží někde uprostřed, podle Bútory tkví kar-

dinální problém, který je zároveň i výzvou pro budoucnost, v potřebě změnit mentální ustrojení většiny slovenské společnosti. A to nejen kvůli dalšímu úspěšnému vývoji Slovenska jako takového (poznamenejme, že první léta tranzice probíhala za mimořádně příznivých, relativně stabilních zahraničně-politických podmínek), ale především proto, že západní liberální demokracie mají v globálním světě vážné konkurenty – autoritářský kapitalismus a militantní islámský fundamentalismus, nemluvě o tom, že musí čelit také globálním výzvám a hrozbám, které jsou dány mimo jiné i proměnami rolí i váhy tradičních velmocí (USA v. Rusko) a vznikem nových, ne zcela čitelných (především Čína). Dalším bezesporu významným faktorem, který může ovlivnit další vývoj Slovenska, je i současná krize kapitalistické ekonomiky. I proto – nebo spíše právě proto, je třeba podrobit revizi nejen uplynulý vývoj společnosti, ale také provést důkladnou analýzu potenciálu a společenských rizik dalšího vývoje – a to z co možná nejvíce různých úhlů. To naznačuje již výše uvedená metafora poháru. Vedle značného potenciálu pro úspěšný rozvoj se Slovensko jeví také jako společnost plná rizik – nacionalismu, netolerance jinakosti či primitivního populismu, které mohou v současné geopoliticko-ekonomické situaci značně ovlivnit jeho další vývoj. V této souvislosti upozorňuje Bútora na absenci „velkých“ idejí, témat či výzev a na nepřítomnost velkých leaderů. To je na jednu stranu pozitivní a svědčí o tom, že se demokracie stala „šedou“ realitou života. Na druhou stranu je ale tato absence odrazem společenské opatrnosti a skepse k tomu, co vše se dá skutečně dosáhnout (s. 15).

Opravdu široký záběr rozsáhlé (má téměř 600 stran) a dle názoru recenzenta vysoce kvalitní publikace je úctyhodný a pokrývá nejrůznější témata od společensko-politického vývoje až po každodennost. K jednotlivým otázkám se vyjadřuje čtyřicetiletý autorský kolektiv různých pro-

fesí a povolání, sahajících od sociologů, politologů, ekonomů, historiků přes publicisty, mediální odborníky, různé konzultanty a experty až k bývalým diplomatům či politikům. Autorská, tematická a žánrová rozmanitost, která mimo jiné respektuje i prisma vlastního zážitku a osobní preference jednotlivých autorů, ale primárně nebyla zvolena pro zvýšení atraktivnosti výpovědi a čitelnosti knihy. Důvodem byla snaha umožnit co možná největšímu počtu čtenářů propojení jednotlivých náhledů a výkladů do jednoho vlastního celistvého obrazu vývoje Slovenska (s. 8).

Obsah knihy se pohybuje v několika rovinách zájmu: 1) sametová revoluce a její ukotvení ve slovenských dějinách, 2) vnitropolitický a zahraniční vývoj Slovenska (tomuto tématu je ostatně v knize věnováno nejvíce pozornosti), 3) volně propojená oblast ekonomických problémů vývoje, procesů decentralizace státní moci a problematiky prorůstání korupce do hospodářské a politické oblasti, 4) problematika národnostních menšin a jiných specifických skupin obyvatelstva, 5) občanská společnost a její aktivity, 6) kulturní život a jeho ne vždy bezproblémový vývoj a konečně za 7) mapování více i méně viditelných proměn každodennosti. Z hlediska žánrů oscilují jednotlivé příspěvky mezi odbornou statí, mají analytický charakter, nebo jsou originální autorskou reflexí nějakého popisovaného jevu či události. D. Kováč a M. Zemko se ve svých statích zabývají z historického pohledu významem 17. listopadu 1989 a hledáním nové demokratické identity Slovenska. Problematice související se všemi aspekty budování a řízení státu (správního uspořádání, politické a zahraniční, právní, ekonomické, vztahu k menšinám a postoje k církvi atd.) se v odborně analytických statích z různých pohledů zabývá celá řada autorů v první části knihy – J. Alner, Z. Bartošová, M. Bútora, K. Földvári, M. Hojsík, E. Jurzyca, P. Kerekes, M. Kocúr, M. Kollár, M. Kovač, I. Marton, V. Nižňanský, K. Petocz, M. Po-

rubjak a M. Vašečka. Poukazují mimo jiné na to, že stát až na výjimky plní svoji roli ne zcela dostatečně, je příliš byrokratický a populistický, a na nutnost udržet v různých oblastech veřejného života enklávy kritického a nezávislého myšlení a svobodné volby konání. Další část těchto příspěvků se zabývá „pravidly hry“ – problémy právního státu, deficity demokracie, vztahem k Evropské unii a problémy nacionalizmu – zde uveďme autory A. Bezskrovný, Z. Bútorová, G. Čistjaková, O. Gyárfášová, J. Hrabko, J. Juráňová, J. Livingstone, G. Mešežnikov, T. Nicholson, M. M. Šimečka, M. Žitný. Otázkami týkajícími se občanské společnosti (její role a vztah ke státu, pokles míry občanské participace, spor „zeleň“ o trvale udržitelný rozvoj) a genderu (problematika genderové rovnosti a feminismus) se ve svých příspěvcích zabývají M. Bútora, Z. Bútorová, J. Cviková, M. Huba, J. Filadelfiová, Z. Pauliniová, B. Strečanský; proměnami hodnot v životě jedné generace pak S. Lavrik. Vytváření nových životních stylů a spotřebitelského chování se věnují J. Filadelfiová, M. Sekulová a M. Timoracký, tématu vzdělávání, školství pak M. Beblavý a M. Velšic. V posledních dvou příspěvcích si I. Hrubaničová všímá proměn slovenského jazyka a fotograf A. Bám dokumentuje za pomoci fotografií proměny krajiny a veřejného prostoru na Slovensku.

Všechny příspěvky mají několik společných rysů – vycházejí z komparace společenských a politických poměrů před rokem 1989 a po něm, upozorňují, že po sametové revoluci existovalo mnoho nenaplněných velkých iluzí o dalším vývoji na Slovensku, které byly následovány deziluzí a vzrůstem podhoubí pro vznik populistických a nacionalistických tendencí či sentimentu po životě v „reálném socialismu“. A co je možná nejdůležitější, z jejich příspěvků vyplývá, že autoři nejsou lhostejní k dalšímu společenskému vývoji Slovenska. Kvalita (resp. „čtivost“) jednotlivých studií pochopitelně poněkud kolísá, což

není překvapující při tak rozsáhlém kolektivu autorů. Ze stejného důvodu by nebylo čestné některé příspěvky vyzdvihovat jako mimořádně kvalitní oproti jiným – odborná i literární úroveň všech je na velmi dobré až vynikající úrovni. (Jazykovou úroveň publikace nemohl recenzent z pochopitelných důvodů zodpovědně posoudit.)

Recenzovaná publikace patří k těm těměř vzácným knihám, ve kterých se snoubí nejen potřebná vědecká přesnost a jasnost výkladu, ale i čtivost pro širší veřejnost. Jejím hlavním kladem je bezesporu kritický, neidealizovaný rozbor stavu slovenské společnosti po dvaceti letech vývoje a množství nashromážděných faktů, které se ho týkají. Českým čtenářům – a to nejen pamětníkům česko-slovenského rozchodu – může sborník poskytnout hluboký a zasvěcený vhled do vývoje mentalitou velmi podobné společnosti s obdobnými „problémy růstu“. Budou pro ně určitě zajímavé především ty studie, které se týkají samotné sametové revoluce, prvních voleb a procesu hledání nové vlastní demokratické identity, vzniku právního státu a vlastní zahraniční politiky či ekonomických problémů a tématu korupce (viz i současné události související se spisem Gorila – psáno v únoru 2012). A to tím spíše, že před právě dvaceti léty se začalo pracovat na rozdělení tehdejšího Československa.

Na závěr ještě připomeňme, že téměř paralelně vyšla v ČR publikace s obdobným tématem sociologické reflexe současné (v tomto případě české) společnosti s názvem *Jaká je naše společnost? Otázky, které si často klademe...* (Praha: Sociologické nakladatelství (SLON) 2010). I když není zcela férové obě publikace srovnávat (a my se o to ani nebudeme pokoušet), přesto je třeba s lítostí poukázat na skutečnost, že kniha obdobně širokého a přitom fundovaného pohledu na vývoj české společnosti v prvních dvaceti letech po rozpadu ČSFR v české společenskovědní literatuře zatím zcela chybí. Její vznik by mohl být iniciován např. na půdě Sociologického ústavu

AV ČR, v.v.i., ve spojení s fakultami sociologie a filozofie Univerzity Karlovy v Praze a Masarykovy univerzity v Brně. Potenciál ke vzniku tak široce koncipované odborné a přitom pro širší veřejnost čtivé publikace zde zcela jistě je.

Michal Kotík

**Maxwell T. Boykoff: *Who Speaks for the Climate? Making Sense of Media Reporting on Climate Change***

Cambridge, Cambridge University Press 2011, 228 s.

Je globální oteplování relevantním sociologickým tématem? Bezpochyby ano, vždyť širší jím generovaných rizik může mít do budoucna nejen výrazné ekonomické dopady, vést k novým migračním vlnám, ale také vytvářet nové sociální nerovnosti. Není to pochopitelně jen záležitost vzdálené budoucnosti, sociální vědci již dávno studují otázky spojené s konstrukcí problému změny klimatu a s aktéry, kteří se na něm podílejí (tedy nejen klimatičtí vědci, ale i politici, nevládní organizace, nadnárodní korporace atd.). V tomto ohledu dnes v environmentální sociologii/psychologii patří k ústředním otázkou zjevného rozporu mezi závažností problému změny klimatu, tak jak je definována většinou klimatologů a ekologických organizací, a opakovaným selháváním snah o jeho řešení. Významnou podotázkou je pak ve výzkumech veřejného mínění opakovaně potvrzovaná nevědomost či nezájem o natolik komplexní a vzdálené téma, jakým změna klimatu je.

Autor knihy Maxwell T. Boykoff má zázemí v environmentálních studiích a sociologii, jeho přístup je však multidisciplinární. Ve svých pracích se často zabýval otázkou zprostředkování poznatků klimatologů v médiích, veřejném mínění a politice (působí na University of Colorado). V množství jeho výstupů měla asi největší ohlas studie „Balance as Bias: Global War-